

Paratopia și parodia, reperele lumii ca proiecție mentală, în romanul *Fairia, o lume îndepărtată*, de Radu Pavel Gheo

Paratopia and parody, landmarks of the world as mental projection, in the novel *Fairia, o lume îndepărtată*, de Radu Pavel Gheo

Lector univ. dr. Viorica Isaia

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *The present paper focuses on the way in which the discursive ensemble intended to reconstruct an unworldly world, an alternative to reality, is revealed to the reader; I considered fertile for the issue of literary enunciation, paratopia, allusion, parodic discourse and pastiche.*

Keywords: *paratopia, allusion, parodic discourse, fantasy literature*

Concepția conform căreia universul în care trăim ar putea fi produsul unei minți superioare, că între lucrurile sensibile sau ideile percepute de de simțuri și ideile imaginației nu există o deosebire de esență, ci doar de intensitate, constituie un subiect de meditație pentru cele mai profunde minți ale omenirii din cele mai vechi timpuri și până astăzi.

În acest context, a-ți găsi locul în spațiul literaturii, a trasa limitele teritoriului estetic căruia i se revendică este o formă de asociere, printr-un proces de *asociere paratopică*, a scriitorului cu un spațiu estetic din domeniul literaturii. În spiritul teoretizării lui Dominique Maingueneau: „Creația își trage seva de pretutindeni: atât din paratopia omului de rând, care refuză poziția pe care găsește de cuviință să i-o impună o lume condusă de nobilime, cât și din paratopia nobilului care nu se simte în largul său în această lume de burghezi. Ea își trage seva și dintr-o retragere metodică, ritualizată, din lume, și din efortul permanent de a se integra în ea.” [Maingueneau 2007:93]

Conceptul de *paratopie* pus în aplicare de Dominique Maingueneau pentru a localiza operele literare aduce noi chei ale înțelegerii textelor literare și a locului acestora în categoria de gen. Acest concept desemnează o „localizare paradoxală [...] care nu este absența vreunui loc, cio negociere dificilă între loc și non-loc, localizare parazitară, care își trage seva din însăși imposibilitatea de a se stabili.” [Maingueneau 2007:94]

Pornim în exploatarea facerii textului de la studiul lui Umberto Eco, elaborat, dezvoltat și revăzut, chiar reconsiderat în mai multe lucrări care au în centrul lor relația *text-receptare*, model centrat pe conceptul de *cooperare interpretativă*, pentru a vedea, așa cum susține semioticianul, dacă „operă de artă putea, pe de o parte, să postuleze o liberă intervenție interpretativă din partea destinatarilor săi și, pe de altă parte, să prezinte caracteristicile structurale descriptibile care stimulează și reglează ordinea interpretărilor posibile. Cum mi-am dat seama mai târziu, făceam pragmatica textului fără să o știu, cel puțin în sensul în care numim astăzi pragmatica textului sau estetica receptării.” [Umberto Eco, 1991, 15].

Vom avea în vedere contextul operei literare, în funcție de care unii scriitori își găsesc locul în domeniul literar, iar alții, nu. Este o chestiune de „întreprindere creativă” și nu de „muncă” sau „viață” înglobând faimoasa distincție proustiană între „eu social” și „eu creator”. *Paratopia* nu este o situație socială de marginalitate care ar fi anterioară producerii unei opere, ci atât condiția, cât și produsul acelei opere. Enunțarea este legitimată prin construirea propriilor condiții de posibilitate în domeniul literar, în termenii lui Dominique Maingueneau.

Pentru a urmări modul în care se dezvoltă cititorului *ansamblul discursiv* menit să reconstruiască o lume-nelume, o *alternativă la realitate*, am considerat fertil pentru problematica enunțării literare, a paratopiei, a aluziei, discursului parodic și al pastişei, textul lui Radu Pavel Gheo, *Fairia, o lume îndepărtată* [Radu Pavel Gheo: 2016] un roman ce se dorește a fi o revigorare a peisajului narativ

contemporan, impregnat, până nu de mult de texte din sfera science-fiction: după declarația autorului: „Acum ne aflăm, cred, la un popas. Respirăm adânc, strângem chingile, recuperăm, reevaluăm și, după debusolarea și izbucnirea haotică dar fermecătoare - de acum patru-cinci ani, urmează să găsim un nou făgaș. Pentru autorii tineri de azi acesta ar putea fi începutul unei vârste de aur a literaturii. Nu văd o ocazie mai potrivită.” [Radu Pavel Gheo: 2001, 167]

Subiect fertil pentru tema literară a *paratopiei* romanul *Fairia*, o lume îndepărtată, construiește, așa cum anunță și titlul, o *lume secundară*, Fairia, după modelul imaginat de Tolkien. Substanța diegetică se țese în jurul naufragiului unei nave spațiale pe un tărâm necunoscut, dar extrem de familiar. Astronauții devin eroii lumii noi, care pare să semene cu vechiul pământ, cu eroi ce amintesc de universul basmic, prințese și vrăjitoare sau personaje care răspund cerințelor gustului public, Brave Soul.

Narațiunea *debutează ex abrupto*, atenția cititorului oprindu-se asupra a doi bărbați, surprinși, tipic, într-un spațiu banal, într-o zi însorită, conversând despre „cariera de astronaut”. *Modelul discursiv*, asociat acestei instanțe intratextuale, fostul astronaut, se constituie, ca personaje ce trăiesc într-o paratopie general stabilă: „Unul din ei, mai tânăr, înalt și cu fața îmbujorată, nu arăta deloc că potopul din ceruri l-ar fi făcut să sufere în vreun fel. Celălalt, un bătrân la fel de înalt, era uscat și vînș, cu pielea arsă de soare și părul alb. Riduri adânci, întunecate, îi brăzdau fața și pielea gâtului. Și cum s-a întâmplat că ați renunțat la cariera de astronaut? Eu m-am gândit întotdeauna cât de minunat e să explorezi alte lumi, să treci prin infernul acid de pe planeta a treia a stelei Lucille, unde alți cinci David Eugen se degradaseră iremediabil, sau să îți simți creierul electronic trepidând sub vibrațiile undelor gamma, asta nu fiindcă cei construiți asemenea lui s-ar fi temut de moarte cine ar fi riscat să le programeze astfel de sentimente? -, ci pentru că neliniștea deconectării definitive afectează toate mecanismele înzestrate cu un rudiment de inteligență (deși unii ar zice că e cam același lucru). n-ar strica nici o gură de țuică, așa, ca să mai înviorăm atmosfera, prospectorul ăsta, nici nu-ți vine să crezi că îi mai interesează Pământul, nici eu n-am știut cât de bine poate fi într-o lume normală, mă întreb dacă aș fi aflat vreodată de n-ar fi fost Fairia.”[Radu Pavel Gheo: 2016, 13]

La acest moment, granița dintre ceea ce narațiunea propune ca verosimil, activând convențiile realiste și ipoteticul, ca sursă ficțională, este anulată. Naratorul personaj, fost astronaut, se bucură, acum de beneficiile enunțiatorului primar, capabil să manevreze celelalte personaje și-și începe discursul autoficțional despre cel de-al doilea zbor cu navă nou-nouță, Skylark și primul zbor în spațiu. *La un prim nivel paratopic*, putem identifica o comunitate ce reglementează relațiile interumane. Ajunși pe planeta Epsilon, asociată Fairiei, așa cum se confesează naratorul personaj, în ciuda interdicțiilor impuse de situația dată, medicul navei nu ezită să îngrijească o bestie reptiliană ce aproape îl strivise. *La un al doilea nivel paratopic*, se află dubla ipostaziere a fostului astronaut dispus să îmbrace, prin povestire, masca exploratorului.

Fairia constituie un univers care creează o impresie de familiaritate, prin faptul că această dimensiune își găsește, printre altele, sursa în legende și tradiții culturale care se întrepătrund, în diverse moduri, în imaginația cititorilor. Planeta naufragiului, ce se înscrie în paradigma scenariului science-fantasy, este descrisă, în mod intenționat, rudimentar și clișeizat: „prin iarba rară și... pământeană, atât de pământeană... Ne aflam pe un munte acoperit cu o pădure de arbori verzi și înalți, cine să nu-i știe? Erau brazi și pini cu două, cu trei, cu cinci ace, tufe de ienupăr, jnepeni... Era ca pe Pământ, planeta-mamă, pe care pe atunci n-o vizitasem decât de două ori, cu părinții mei. Fusesem în rezervația Pădurea Neagră și în Jamaica. Însă pe planeta unde căzuserăm totul era mai verde, mai albastru, mai ruginiu decât aici, pe Pământ. Nici măcar în holofilmele firmelor de turism nu văzusem culori atât de curate și de vii. Totul părea că strălucește: și stâncile gri-metalice, și verdeța vegetației, și scoarța întunecată a copacilor, și cerul albastru-albastru... Aproape că ne venea să renunțăm la costumele spațiale. Doar că eram totuși într-o lume străină. N-am făcut-o. Nu imediat.”[Radu Pavel Gheo: 2016, 19]

Ieșirea din tiparul tipic universului fantasy se realizează în momentul în care, echipajul, plecat să exploreze lumea nouă, străină, nimerește în mijlocul unei lupte. Se identifică, acum, un *alt nivel al*

paratopiei, configurarea reperelor lumii noi. Tânărul care răpune balaurul se numește Brave Soul, fiul slăvitului rege Dorwan, care colindă lumea pentru a-și găsi o prințesă, deoarece împărăția tatălui s-a dovedit a fi prea mică. Ca într-un dialog al modelelor, locurile comune basmelor românești se suprapun cu modelul narațiunilor de tip spadă și vrăjitoare, la nivelul cărora, eroii trec prin situații limită, se avântă în bătălii pe viață și pe moarte, alături de prințesa cosmică, monstrul extraterestru, se folosesc arme laser concomitent cu arcuri și săgeți. Fairia poate fi citită, în egală măsură prin grila basmului, a narațiunii de tip spadă și vrăjitoare, sau ca un science fantasy. Eroii exploratori sunt, însă, destul de departe de arhetipul basmic. Iar *parodia [1]registrului basmic* se simte la fiecare pas. Prințesa e Angelina, cu trup de vacuță, Brave Soul este un prinț analfabet, al cărui ideal suprem este săvârșirea actelor de vitejie, fără să găsească și utilitatea lor: „Brave Soul n-a scos un sunet. S-a urcat doar pe un catir și a așteptat. Acum mă întreb și eu ce ochi vor fi făcut străjerii. ațuul intergalactic, din cetate văzind cum în fruntea convoiului nostru se plasează o ființă jumătate om, jumătate cal, care dă din miini, își agită copitele și conduce întreaga hoardă de catări și oameni, îndepărtându-se tot mai mult de cetate. Cine stie ce povești vor fi născocit! [Radu Pavel Gheo: 2016, 102]

Totuși, romanul nu se limitează doar la parodiarea unor modele ce sunt lesne de recunoscut de către cititorul amator, intenția ironică este ușor de sesizat în subtext. Alături de erou, cei nouă astronauți, printre care se identifică un xenolog, Niki, un medic, Sandrelli, un Don Juan cu funcție incertă, pornesc în căutare unei prințese, iar în spiritul denumirilor planetelor explorate, și aceasta primește un nume: Faeria este Țara zânelor, celălalt tărâm, în descendența lui Tolkien, [J.R. R. Tolkien, 2001] spre care alunecă gândul autorului român. Cititorul pătrunde în această lume, prin intermediul lui Ronnie Peterschneit, un alt narator personaj al unei povestiri inserate.

Faeria anulează reperele spațio-temporale, invitând la o permanentă reîntoarcere spre sine: „Memoria mea... după căderea pe Faeria, amintirile mi se destrămau ca o cârpă putredă, se deșirau în fâșii inegale care abia se mai țineau una de alta. Îmi aminteam vag tot felul de lucruri, dar ele nu se legau într-un întreg coerent. Parcă trăiam mai multe variante de viață, fără prea mare legătură una cu alta. Cavalerul s-a îndreptat zâmbitor înspre mine și a zis: Noi ne cunoaștem, nu-i așa? Cărările vieților noastre s-au mai întâlnit o dată. Așadar, își amintea de mine! Mi-am dat seama mai târziu că nici amintirile lui nu erau foarte clare. Mă cunoștea, e- adevărat, dar din toată întâlnirea noastră îi rămăseseră în minte niște vorbe și chipuri greu de legat.” [Radu Pavel Gheo: 2016, 157] Ca în orice univers feeric, personajul narator, se prăbușește din când în când, visele aducându-l într-un deșert în care prietenii se pierd, pe rând: „Eu însă, probabil fiindcă mă găseam mai aproape, am simțit cum mi se irită nările și am început să strănut des, închizând ochii și lăcrimând. Un val de căldură stătută m-a cuprins fără veste și m-am lăsat jos, pe nisipul fierbinte. În clipa următoare am urlat. Simțeam sub degete curgerea fină a nisipului prefirat prin palmă, deasupra mea soarele ardea ucigător și în jur se așternuse o liniște nefirească. Am știut încă dinainte să deschid ochii: ajunsesem iar în deșertul blestemat, locul care îmi bântuia visele sau, ce știu eu?, locul unde mă aștepta moartea. Mi-era cald, frică, ciudă, și am început să alerg și să strig și să mă tăvălesc prin praful galben-roșcat al dunelor, de parcă îmi pierdusem mințile. Niciodată, n-aveam să scap niciodată de-aici! ” [Radu Pavel Gheo: 2016, 195]

De remarcat în țesătura narativă trimiterile la o bibliotecă virtuală, pe care lectorul, oricâte de instruit ar fi, nu se poate abține să nu o activeze, cartea lui Pavel Gheo fiind: „o carte pentru cei disponibili la reverie, pasionați de literatură și dispuși să o ia în serios”, după cum afirmă Smaranda Vultur, într-un articol din revista 22.

Pendularea dintre realitate și imaginație închide în sine și imaginea insolitării unui autor, care încearcă în acest roman și o demonstrație practică de cum se scrie un roman, o lume, ca proiecție mentală, din perspectiva imixtiunii basmului cu science-fictionul.

Note finale

[1] Pentru Gilles Lugin parodia poate fi considerată o formă hipertrofiată a aluziei și, din această perspectivă, semioticianul propune abandonarea parodiei ca relație hipertextuală. La parodie, redéfinie comme allusion ludique, peut donc, de notre point de vue, être abandonnée en tant que catégorie hypertextuelle.”, în „Études littéraires”, vol.34. nr.1-2/ 2002, p. 311.

Bibliografie

Dominique Maingueneau, *Discursul literar, Paratopie și scenă de enunțare*, Iași, Institutul european, 2007, p.93. A se vedea și Simona Antof, *Paratopie, enunțare și personaje în piesa Lailei Ripoli*, <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A3154/pdf>, și <https://lecturesdugenre.fr/la-revue/>, accesat în mai 2023.

J.R. R. Tolkien, *On Fairy Stories, Tree and Leaf*, Collins Publishers, 2001

Radu Pavel Gheo, *Despre science-fiction*, Satu Mare, Omibooks, 2001

Radu Pavel Gheo, *Fairia, o lume îndepărtată*, Iași, Polirom, 2016

Smaranda Vultur, *Lumea e fabuloasă când visăm*, revista 22, nr. 751, iunie, 2004

Umberto Eco, *Lector in fabula*, București, Univers, 1991

Viorica Isaia, Teza de doctorat, *Convenții ficționale în lumile secundare. Literatura fantasy românească a anilor 2000*, Editura UDJG, 2021